

Від «ПМ». Пропонуємо один із уроків лауреата Всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2014» в номінації «Світова література» полтавця О. М. Куща. Це розробка уроку, що підсумовує вивчення в 11 класі твору «Чума» А. Камю. Наш вибір не випадковий, оскільки цей урок має і методичну вартість, і цікавий просто як текст, а тому його читають всі наші читачі, кому не байдуже високе мистецтво літератури – вчителі різних фахів, батьки, науковці. Прочитають, аби нагадати собі, що «у світі завжди була чума...», що «чума – це і фашизм (та інші небезпечні ідеології), і світове зло взагалі» і що, на пророчу думку Камю, «бацила чуми ніколи не вмирає, ніколи не щезає, десятиліттями вона може дрімати ... і, можливо, настане день, коли на лихо і в науку людям чума розбудить пацюків і пошле їх конати на вулиці щасливого міста». Світове зло нездоланне, але це не має паралізувати розум і волю людей, їхню готовність боротися. Це переконання великого французького романіста й філософа, його власний стоїцизм як філософія і дія часу Руху Опору у Франції (1940 – 1944) – найліпша підтримка для сучасної України у її протистоянні з чумою російської агресії, яка прийшла на нашу землю у 21 столітті.

УДК 37.016:808.1

**«У СВІТІ ЗАВЖДИ БУЛА ЧУМА...»
(ЗОБРАЖЕННЯ ПОШЕСТИ ЧУМИ У ТВОРАХ
А. КАМЮ ТА ДЖ. БОККАЧЧО). УРОК
СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ В 11 КЛАСІ**

О. М. Кущ

Урок допоможе старшокласникам дослідити особливості зображення пошести чуми у європейському мистецтві; порівняти зображення чуми у творах Боккаччо та Камю, зробити компаративний аналіз деяких мотивів роману «Чума» та збірки «Декамерон»; розвине навички компаративного аналізу творів; формуватиме моральні компетентності учнів, виховуватиме їх інтерес до історії мистецтва.

Ключові слова: компаративний аналіз, моральні компетентності, історії мистецтва.

Кущ А. Н. «В мире всегда была чума...» (изображение пошести чумы в произведениях А. Камю и Дж. Боккаччо). Урок мировой литературы в 11 классе

Урок поможет старшеклассникам исследовать особенности изображения пошести чумы в европейском искусстве; сравнить изображение чумы в произведениях Боккаччо и Камю, провести компаративный анализ некоторых мотивов романа «Чума» и сборника «Декамерон»; будет развивать навыки компаративного анализа произведений; формировать моральные компетентности учащихся, воспитывать их интерес к истории искусства.

Ключевые слова: компаративный анализ, моральные компетентности, истории искусства.

Kusch O.M. "There Always Was Plague in the World..." (The Plague Invasion Description in the Works of G.Boccaccio and A.Camus). The World Literature Lesson in the 11th Form
The lesson content will help senior pupils to investigate the peculiarities of the plague invasion description in European art, to compare the plague description in the works of G.Boccaccio and A.Camus, to give some motives of the novel "The Plague" and the collected stories "The Decameron" comparative analysis ; to develop the comparative analysis skills; to formulate pupils' moral competencies, to bring up their interest to the arts history.

Keywords: moral competencies, comparative analysis, arts history.

Хід уроку

I. Організаційна частина

*Повідомлення теми та мети уроку.
Мотивація навчальної діяльності.*

Вступне слово вчителя

У європейському мистецтві відображення теми епідемії чуми має давню і багату традицію. На сьогоднішньому

Кущ Олег Миколайович, учитель світової літератури Полтавського обласного ліцею-інтернату для обдарованих дітей із сільської місцевості при Кременчуцькому педагогічному училищі ім. А. С. Макаренка

уроці ми спробуємо з'ясувати, чому митці, починаючи з XIV ст. і до наших днів, звертаються до цієї теми, порівняємо зображення чуми у творах Боккаччо і Камю і зробимо висновки щодо еволюції цього образу у світовій літературі і його значення.

II. Актуалізація опорних знань

Завдання. Поясніть пряме, алегоричне та символічне значення роману А. Камю. (*Інфекційна хвороба; «коричнева чума» – фашизм; світове зло у будь-якому з його проявів*).

Запитання. До якого жанрового різновиду можна віднести роман «Чума»? (*роман-притча; поліфонічний роман; роман-міф; роман-хроніка*).

Коментар учителя

Чума як явище традиційно асоціюється в читача із далекими часами Середньовіччя і Відродження, а роман Альбера Камю чимось нагадує хроніки тієї епохи: «Цікаві події, що взято сюжетом цієї хроніки, відбулися 194... року в Орані».

Є у цієї хроніки і оповідач-літописець, спочатку безіменний, який розчиняється у масі мешканців Орану. Він так і пише: «ми, наше», тому що змальовує ситуацію, з якою знайомий, учасником якої є сам, змальовує її зсередини, з точки зору тих, кого спіткала біда. Така безособовість властива авторам середньовічних хронік, це дає змогу сконцентрувати увагу майбутнього читача не на оповідачеві і його інтерпретації подій, а на власне подіях.

Також анонімність певним чином обумовлює об'єктивність, безпристрасність, фактичну достовірність зображення. «Факти ці одним здадуться вірогідними, іншим, навпаки, неймовірними. Проте хроніст не може зважати на такі суперечності. Його завдання лише сказати: «Так було», якщо він знає, що так воно й було насправді, якщо випадки безпосередньо торкнулися життя всієї людності і, отже, є тисячі свідків, котрі поцінують у душі правдивість його розповіді» [Ч. 1].

Однак епідемія чуми вибухнула не в середньовічному місті, а в сучасному (194... рік), і це надає їй якісно нових рис, ще страшніших тому, що сама можливість існування у XX ст. чуми вважалася майже не реальною. Доктор Кастель так і каже: «...Один колега мені сказав: «Це річ незбагненна, всім відомо, що на Заході вона зовсім щезла». Знати всі знали, крім тих, хто від неї загинув. Та й ви, Ріє, знаєте це не гірше за мене».

Таке нещастя, як чума, не могло не залишити слід на сторінках книг. «Декамерон» Боккаччо – це теж своєрідна хроніка подолання гніту чуми, бича Божого, що розповідає про те, як того

часу люди боролися зі страхом смерті. У них був вибір: передати себе у руки Господа і сподіватися на Його милість або прагнути поборотися із напастю власними силами – протиставляючи відчаю веселе, повне надій життєлюбство.

Ключове поняття роману «Чума» – місто. Цікаво, що твір розпочинається з докладного опису Орана. «Найзручніший спосіб познайомитися з містом – це придивитись, як тут працюють, як тут кохаються і як тут умирають» [Ч. 1]. Зазвичай у художньому творі місто – лише декорація, на тлі якої люди виявляють себе, умовне «місто дії» (місто як дійова особа). В романі Камю це не так. Місто поволі підпорядковує собі життя тих, хто оселився в ньому: диктує їм, як поводитися, щоб почуватися комфортно у межах міських мурів; як працювати, як відпочивати і розважатися; і, найголовніше, як хворіти і як умирати.

Місто, у яке прийшла чума, – це перш за все тісна (тісніша, ніж звичайно) спільнота людей, тому що хвороба ця така, що не робить винятків ні для кого, і кожен, хто опинився в зачумленому місті, ризикує, як і всі. Чума максимально знеособлює смертних.

До того ж, як тільки в Орані вводиться карантин, місто стає тюрмою, адже віднині світ чітко розподіляється на дві нерівні частини: уражене епідемією місто і решта людства. Це ще щільніше стискає жителів Орану у єдину масу уражених смертю і страхом.

У зачумленому місті не можуть не з'явитися власні легенди про те, як умирали і рятувалися від смерті. В Орані легендарними стали поховання, що їх автор змальовує зі скрупульозністю офіційного звіту. Усе, що могла запропонувати людям цивілізація у боротьбі із чумою на певному етапі – це нові, більш дієві методи звільнення від уражених мерців, що накопичувалися надзвичайно швидко. І, можливо, однією із найяскравіших картин лиха була згадка про те, що «...якийсь службовець з мерії значно полегшив завдання адміністрації, порадивши використовувати для перевозки трупів трамваї...».

III. Основна частина уроку

1. Чума у європейському мистецтві

Лекційний виклад учителя або повідомлення з презентацією підготовленого учня. В історії світової літератури не лише А. Камю звертався до зображення епідемії чуми або, як її іноді ще називали, «чорної смерті». Ось лише декілька прикладів творів, де зображено цю страшну хворобу: Джованні Боккаччо, «Декамерон» (1350–1353); Даніель Дефо, «Щоденник чумного міста» (1722); Джон Вільсон, «Зачумлене місто» (1816);

Олександр Пушкін, «Бенкет під час чуми» (1830); Алессандро Мандзоні, «Заручені» (1821–1842); Едгар По, «Маска Червоної Смерті» (1842); Джек Лондон, «Червона чума» (1912); Карен Мейтленд, «Маскарад брехунів» (2008); Енн Бенсон, «Чумні історії» (2007), «Вогняна дорога» (2008), «Щоденник чорної смерті» (2010).

У цьому переліку можна згадати і англійського чиновника морського відомства Семюела Піпса (1633–1703), який дружив із Ісааком Ньютоном. Із 1660 по 1669 рр. Піпс вів щоденник, у якому, окрім опису особистого життя, відтворив найважливіші події тієї доби: природні катастрофи, війни, політичні колізії, придворні чвари. Докладно змальована у «Щоденнику» і Велика лондонська чума 1665 р.

По-різному підходили автори до зображення цього лиха. Наприклад, оповідь Д. Дефо систематична, детальна й безпристрасна, а італійський письменник А. Мандзоні прагнув відтворити загальну атмосферу ураженого чумою Мілану, аналізуючи індивідуальну реакцію на чуму з властивою йому поетичною чуттєвістю.

На основі наведених прикладів можна зробити висновок, що чума є головним мотивом і у творчості деяких сучасних письменників. Але саме в романі «Камю» чума набула особливого символічного значення як окремих небезпечних ідеологій (наприклад, фашизму) і Світового Зла взагалі.

Зверталися до зображення чуми також представники живопису, зокрема Пітер Брейгель Старший, «Тріумф Смерті» (1562), Ніколя Пуссен, «Чума в Ашдоді» (1630), Орас Верне, «Чума в Барселоні» (1822), Арнольд Бьоклін, «Чума» (1898).

Історик Жан Делюмо зазначав, що «чорна смерть» і подальші епідемії повернули європейське мистецтво «до жорстокості, страждань, садизму, безумства і мракобісся». Страх перед чумою відображено в сюжетах «Танку Смерті», «Тріумфу Смерті», «Трьох мертвих і трьох живих». «Танок смерті» – це традиційний сюжет європейського мистецтва, який представляє танець кістяків, з віршованим коментарем. Виникнення цього сюжету як реакції на епідемію чуми відносять до середини XIV ст. У наступних століттях також простежувався зв'язок «Танку смерті» і чуми. З чумою пов'язаний любекський «Танок смерті» 1463 р., коли хвороба вразила північ Німеччини. Німецький художник Бернт Нотке зобразив «Танок смерті» в Марієнкірхе, яка була зруйнована британськими бомбардувальниками у 1942 р.

Доволі поширений сюжет, згідно з яким образ чуми представлений у вигля-

ді стріл, що вражають людей. Так, на фресці Беноццо Гоццолі в Сан-Джиміньяно (1464) зображений Бог-отець, який, незважаючи на прохання Христа і Марії, кидає отруєну стрілу на місто. Диптих Мартіна Шаффнера (1510–1514) зображує ангелів, котрі стріляють у грішників, які благають про помилування; а Христос на прохання святих-захисників жестом захищає місто, і стріли не потрапляють у нього. На фресці в римській церкві Сан-П'єтро-ін-Вінколі скелет крилатого демона пускає стрілу в жителів міста.

У сюжетах про чуму відзначалися раптовість і швидкоплинність хвороби. Голландські гравюри з музею ван Столька в Роттердамі зображують похорони, на яких падають люди, що несуть труну.

У чому ж причини такої «популярності» чуми у мистецтві? Справа в тому, що, починаючи із Середньовіччя, епідемія чуми не раз охоплювала європейські країни; масові спалахи хвороби тривали до XVIII ст. У XIV ст. (1347–1352 рр.) Європа була уражена пандемією чуми, яка отримала назву «Чорна смерть».

Тогочасна медицина не могла пояснити причини виникнення і поширення хвороби, а також запропонувати ефективне лікування. Чума сприймалася як покарання, послане розгніваним Богом. Папа Климент VI у посланні від 26 вересня 1348 р. назвав чуму «таємним судом Божим» і хворобою, «якою Бог уразив християнський народ за гріхи його».

Запитання. Які традиційні аспекти зображення чуми у європейському мистецтві наявні в романі А. Камю?

Очікувані відповіді: прагнення відтворити загальну атмосферу, яка панує в суспільстві під час епідемії; прагнення відтворити індивідуальну реакцію на чуму; показ людських страждань; відтворення мракобісся і забобонності людей; зображення образу чуми у вигляді стріл, що вражають людей (проповідь отця Панлю); сприйняття чуми як покарання за гріхи (проповідь отця Панлю); зображення процесу похорон померлих. Також відгомонам стародавніх середньовічних переказів стали пацюки, які принесли в Оран чуму.

2. *Компаративний аналіз «Декамерона» і роману «Чума» (робота з цитатним матеріалом); заповнення таблиці «Зображення пошесті чуми у творах Альбера Камю та Джованні Боккаччо»*

IV. Підсумки

1. Слово вчителя

Отже, можна зробити висновок, що у зображенні пошесті чуми Альбер Камю багато в чому продовжує традиції європейського мистецтва, і це доводить зіставлення його роману із обрамленням збірки «Декамерон». І Боккаччо, і

Камю – письменники-гуманісти, які у своїй творчості утверджували цінність саме земного життя людини. У романі Камю чумі протистоять борці з нею; десятеро персонажів-оповідачів «Декамерона», утворивши своєрідну «ідеальну» спільноту, теж, певною мірою, чинять опір чумі.

Але все ж таки є головна відмінність у розумінні чуми Камю, з одного боку, та митців попередніх епох, включаючи і Боккаччо, з іншого.

2. *Запитання.* Що ж нового вніс Камю в традицію зображення чуми у європейському мистецтві?

Зображення пошесті чуми у творах Альбера Камю та Джованні Боккаччо

Аспект порівняння	«Декамерон» (обрамлення)	«Чума»
Образ оповідача.	Про чуму розповідає автор, який був очевидцем подій (хоча у творі наявні ще десятеро персонажів-оповідачів).	Розповідь ведеться від імені одного із героїв – доктора Бернара Ріє.
Хронотоп.	1348 р.; Флоренція.	194...; Оран.
Причини спалаху.	«...Чи то вже була така дія планет небесних чи Господь за діла наші несправедливі напуст такий напустив на смертних...».	Отець Панлю: «Від самого початку історії людства ця кара Божа приборкує сліпих і словнених гордині». Оповідач ніяк не пояснює причин пошесті.
Прояви хвороби.	Пухлини (бубони), чорні або сині плями, гарячка; смерть.	Пухлини (бубони), лихоманка, марення, прискорене дихання, мокротиння, кровохаркання; смерть.
Боротьба з чумою, захист від чуми.	Карантинні заходи, «усім давалися поради, як шанувати здоров'я», «смирненні молитви».	Карантинні заходи; розробка сироватки; діяльність санітарних дружин; молитви; всілякі забобони (амулету тощо).
Поведінка людей.	Одні намагалися не контактувати з недужими; інші – жити помірковано невеличкою громадкою; треті жили розпусно, ні в чому собі не відмовляючи, займалися мародерством. Деякі ж трималися середини або жили, як і до пошесті. Деякі намагалися покинути місто, полишивши власні оселі.	Одні завзято боролися з епідемією, інші намагалися залишити місто. Були випадки мародерства, контрабандисти наживалися на нестачі продуктів. Багато хто прагнув розваг, щоб забути на якийсь час про лихо. Іноді люди навіть підпалювали власні будинки, сподіваючись знищити бацили чуми.
Стосунки між людьми.	Часто чума руйнувала зв'язки між найближчими людьми – родичі сахалися один одного, боячись захворіти.	Чума стала причиною розлуки багатьох людей. Часто родичі та близькі хворих намагалися бути разом з ними, незважаючи на небезпеку зараження.
Суспільна нерівність.	Біднякам доводилося сутужніше, ніж багатіям.	З одного боку, чума зрівняла оранців перед обличчям смерті, а з іншого, у бідних районах чума почала лютувати раніше, від нестачі продуктів більше страждали бідняки.
Процес похорон	Ритуал спростився, похорони відбувалися швидко, часто без участі близьких; братські могили, де ховали померлих у декілька шарів.	Ритуал спростився, похорони проходили швидко, майже без участі близьких; братські могили, де ховали померлих у декілька шарів; спалення мерців у сміттєспалювальних печах; перевозка трупів трамваями.
Наслідки для економіки.	Занепад сільського господарства.	Занепад торгівлі, нестача продуктів, зростання цін.
Смертність.	Більше ніж сто тисяч душ.	Наводиться приблизна статистика смертності по тижнях (наприклад, близько семисот жертв за тиждень наприкінці червня).

Очікувана відповідь. У творах, де йдеться про епідемію чуми, можна побачити поступове поглиблення її символічного значення. Буде великою натяжкою стверджувати, що чума у Боккаччо означає щось більше, ніж просто хвороба. У Камю ж, як ми вже зазначали, чума – це і фашизм (та інші небезпечні ідеології), і світове зло взагалі.

3. Підсумкове запитання. Як ви розумієте фінальне речення роману? («І справді, долучаючись до радісних криків, що долинали з центру міста, Ріє згадав, що будь-яка радість – під загрозою. Бо він знав те, чого не відала ця щаслива юрма: бацила чуми ніколи не вмирає, ніколи не щезає, десятиліттями вона може дрімати десь у закутку меблів або в стосі білизни, вона терпляче вичікує своєї години в спальні, в підвалі, у валізі, в носовичках та в паперах, і, можливо, настане день, коли на лихо і в науку людям чума розбудить пацюків і пошле їх конати на вулиці щасливого міста»). Чому саме цими словами Камю завершує твір? Чи згодні ви з таким пророцтвом? (*Визначення головної ідеї роману*).

Варіанти відповідей.

Люди доброї волі можуть перемогти конкретне зло, але їм ніколи не досягнути перемоги над злом у світобудові.

Так, остаточна перемога над злом не досяжна, але це не має паралізувати розум і волю людей, їхню готовність боротися з чумою.

Чума (світове зло) нездоланна, попри це людина повинна чинити їй опір.

Зло ніколи не зникне остаточно, однак неможливість подолати його не звільняє людину від необхідності боротьби. У цьому і полягає сенс трагічного стоїцизму Камю.

Боротися зі злом треба, яким могутнім воно б не було чи не здавалося, – такою є авторська позиція.

Зло нездоланне, але персонажі роману вступають у боротьбу з ним. Таку позицію людини оповідач (один із борців) тлумачить не як подвиг, а як норму, як звичайний спосіб життя.

Запитання. У чому сенс боротьби, яка не лишає шансів на остаточну перемогу?

Очікувана відповідь. Людина у вирішальні моменти життя стає перед вибором, і залежно від свого вибору викристалізовується як Людина або ні. Власне існування зла змушує людину робити вибір (можна згадати поняття діалектики добра і зла; слова Воюанда до Левія Матвія у романі «Майстер і Маргарита»).

V. Домашнє завдання

Підготуватися до написання твору за романом А. Камю «Чума»: дібрати цитатний матеріал, епіграфи.

Цитувати: «У світі завжди була чума...» (зображення пошесті чуми у творах А. Камю та Дж. Боккаччо). Урок світової літератури у 11 класі / О. М. Куц. – Постметодика. – 2014. – № . – С. 55 – 59.

© О. М. Куц, 2014. Стаття надійшла в редакцію 7.05.2014 ■